

Kurzannotation des Dissertationsprojektes

Die Schutzarbeit an der deutsch-tschechischen Sprachgrenze. Die Rolle der deutschen und tschechischen Schutzvereine bei der kulturellen Durchdringung der multinationalen Gebiete der böhmischen Länder im Habsburgerreich und in der Tschechoslowakei (1880-1918)

Die sog. „nationalen Schutzvereine“ sind als Ausdrucksform der Modernisierungs-, Demokratisierungs- und Nationalisierungsprozesse im Mitteleuropa des 19. Jahrhunderts zu verstehen und ihre Entstehung steht im direkten kausalen Zusammenhang mit den ergebnislos geführten deutsch-tschechischen Ausgleichsverhandlungen über die Stellung der böhmischen Sprache in den böhmischen Ländern. Während bereits vor 1880 einige Vereine mit verstärkter nationaler Zielsetzung sich konstituierten, gilt vor allem das Jahr 1880 und die sog. „Stremayrschen Sprachverordnungen“ als Aufbruchmoment, der eine Gründungswelle von deutschen wie tschechischen Schutzvereinen auslöste. Infolge der genannten Sprachverordnungen entstanden 1880 auch die wichtigsten Schutzvereine auf dem Gebiet des Schulwesens, dies waren der Deutsche Schulverein mit dem Sitz in Wien und die tschechische Gegengründung der Ústřední matice školská mit dem Sitz in Prag. Weiter folgten partnerschaftliche Schutzvereine mit wirtschaftlicher Zielsetzung, die sog. Bünde der Deutschen und Národní jednotys wie z.B. Deutscher Böhmerwaldbund, Národní jednota pošumavská, Bund der Deutschen in Böhmen, Národní jednota severočeská, usw. Im Mittelpunkt des Interesses standen mehrsprachige Regionen der sog. Sprachgrenze. Im Rahmen dieser Untersuchung werden insbesondere Nord- (Erzgebirge) und Südböhmen (Böhmerwald) der Analyse unterzogen, wodurch auch Unterschiede in der nationalen Schutzarbeit zwischen einem Industrie- und einem Agrargebiet zum Ausdruck kommen.

Erster Teil der Untersuchung wird der Komparation der zwei wichtigsten Schulvereine – des Deutschen Schulvereins und der Ústřední matice školská, gewidmet. Verglichen werden diese zwei großen Zentralvereine vor allem in Kategorien Organisation, Finanzierung, Ideologie und Kontaktnetze. Aufgrund dieses Vergleiches soll es möglich werden, einige Thesen z.B. über die Rolle des Antisemitismus, über die mögliche Unterstützung aus dem Ausland oder etwa dem Ausmaß des Einflusses der Vereine auf die Politik und Wirtschaft, zu überprüfen.

Im zweiten Teil interessiert sich das Dissertationsprojekt für die konkrete „Schutzarbeit“ der Schulvereine. Es beschäftigt sich mit verschiedenen Formen der nationalen Differenzierungsprozesse im Schulwesen, wo die natürliche Zweisprachigkeit in den gemischten Regionen durch eine kulturell-sprachliche Abgrenzung abgelöst werden sollte. Im Rahmen dieses Prozesses, wo eine klare Trennungslinie zwischen diesen zwei Völkern in den böhmischen Ländern als nationale Grenze konstruiert werden sollte, setzten sich die Schulvereine insbesondere den Bau und Erhalt von öffentlichen Minderheitsschulen zum Ziel, damit hing jedoch ein sehr breites Spektrum von Tätigkeiten zusammen, die von Agitation für die Schule und „Abwehrarbeit“ gegen den nationalen Gegner über rechtliche Beratung bis hin zum Ankauf von Immobilien oder etwa Organisation der Schulstreike reichte.

Aufgrund der Kontextualisierung, Analyse und Komparation der Aktivitäten der Schulvereine vor Ort kommen Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen den Schulvereinen als Proponenten der deutschen und der tschechischen Nationalbewegung deutlich zutage und es vervollkommet sich das Bild über alle eingesetzten Methoden dieser Vereine im schulischen Bereich. Da das Projekt die Entwicklung des Schutzvereinswesens über das Jahr 1918 hinaus verfolgt, wird eine besondere Aufmerksamkeit der Veränderung der Rahmenbedingungen für die Schutzvereine und ihrer Beziehung zum Staat vor und nach 1918 gewidmet.

Anotace disertačního projektu:**Obranná práce na česko-německé jazykové hranici: Role českých a německých obranných spolků při kulturním pronikání do národnostně smíšených oblastí českých zemí v Habsburské monarchii a v Československu (1880-1938)**

Existence tzv. „obránných spolků“ je úzce spjata s procesy modernizace, demokratizace a nacionalizace ve střední Evropě v 19. století a jejich existenční základ přímo souvisí s neúspěšnými česko-německými jednáními o sporném státoprávním uspořádání Českých zemí. Přestože předchůdci těchto spolků vznikaly již před revolučním rokem 1848, zejména pak v 60. letech 19. století, hlavní průlom v obranné práci přinesla Stremayrova jazyková nařízení roku 1880, která se stala podnětem k založení hlavních dvou obranných organizací, tj. nejprve Německého Školského Spolku (Deutscher Schulverein) a v témže roce založené české Ústřední Matice Školské. Nedlouho poté se začaly formovat úzce profilované spolky zaměřené např. do oblasti hospodářství, jakými byly tzv. Svazy Němců (Bünde der Deutschen) a české Národní jednoty, které stály v úzké spolupráci se školskými spolky, se kterými sdílely cíl zamezení „odnárodnění“ a kulturního povznesení jazykových menšin.

Výzkum fungování a činnosti dvou hlavních obranných školských organizací, tj. Německého Školského Spolku a Ústřední Matice Školské je koncipován jako komparace, která má za úkol nejen poskytnout rámec obrazu obranné práce ve školství na základě výzkumu spolkových struktur a jejich financování, nýbrž klade velký důraz na ideologické rozdíly (např. vztah k církvím, role antisemitismu, atd.) a rozdíly v postavení a vlivu spolků dané především jejich sítěmi kontaktů do hospodářské a politické oblasti a v neposlední řadě dané různými rámcovými podmínkami před a po roce 1918.

V druhé části výzkumu je věnována hlavní pozornost jednotlivým konkrétním formám obranné školské činnosti, která cílila samozřejmě ponejvíce na zřizování a udržování menšinových škol, na tento záměr bylo však vázáno celé spektrum doplňujících aktivit především v oblasti agitace, právního zastupování menšin nebo strategický výkup majetku, jež může být použit k menšinovým účelům.

Skrze komparaci na obou výše zmíněných úrovních lze přispět soudobému historickému výzkumu ke spolkovému hnutí v českých zemích, kdy bohužel ani jeden ze zkoumaných spolků se doposud nedočkal detailního zpracování. Nejčastěji se autoři omezují na konstatování hlavních oborů činnosti obranných spolků se závěrem, že činnost českých a německých spolků spočívala v podstatě v tom samém a jakýkoliv takový výzkum tak nutně poskytuje pouze zrcadlový obraz činnosti těchto spolků. Úkolem této práce je poukázat nejen na společné znaky, nýbrž především na rozdíly v obou národních hnutích těmito spolky reprezentovanými. Zásadnější rozdíly lze předpokládat nejen v otázkách ideologických nebo hospodářských, nýbrž především v souvislosti s rozdílným sociálním postavením českých a německých menšin stejně jako v souvislosti s demografickými změnami.